

Zlata Živaković-Kerže
(Osijek)

Hrvoje Pavić
(Erdutski vinogradi d. o. o., Erdut)

OD GRADSKE BOLNICE DO GRADSKOGA UBOŽIŠTA (Prilog za proučavanje bolničkih i socijalnih ustanova u Osijeku)

UDK 614:94(497.5 Osijek)“17/19“

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. 12. 2019.

U radu su autori temom „Od Gradske bolnice do Gradskoga ubožišta“ dali prilog za proučavanje bolničkih i socijalnih ustanova u gradu Osijeku od druge polovice 18. stoljeća do sredine 20. stoljeća. Na temelju arhivskoga gradiva pohranjenoga u Državnom arhivu u Osijeku i malobrojne relevantne literature prikazali su značenje Gradskoga ubožišta za zbrinjavanje starih i nemoćnih građana grada Osijeka te golemo značenje brige Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo iz Zagreba. Naglašena je i uloga Gradskoga poglavarstva i pojedinih zaklada nastalih krajem 19. stoljeća oko financiranja skrbi i dogradnje postojeće zgrade Gradske ubožnice u Novom gradu. Autori rad zaključuju sa zabranom rada navedene Družbe i promjenom naziva ustanove sredinom 20. stoljeća.

Ključne riječi: Osijek, Gradska bolnica, Gradsko ubožište, Družba sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo iz Zagreba, druga polovica 18. stoljeća do sredine 20. stoljeća

Uvod

Diljem Slavonije i Srijema, nova i do tada najstrašnija, ali i posljednja, epidemija kuge, koja se pojavila 1739. i trajala sve do 1741. godine, dovela je do potpunog preokreta u zdravstvu.¹ Ponovo je potaknuta spoznaja da je među

¹ Robert Skenderović, „Kuga u Požegi i Požeškoj kotlini 1739. godine“, *Scrinia Slavonica* 3 (2003), 162, 164; Veljko Maksić, „Pravoslavno svećenstvo Slavonije i Srijema u borbi s kugom tijekom XVIII. stoljeća“, *Scrinia Slavonica* 19 (2019).

upravnim brigama jedna od najvažnijih baš ta grana. Potpuno je bilo jasno, kada se kuga potpuno raširila među pučanstvom, da je prekasno improvizirati lazarete. Stoga se krenulo prema otvaranju stalne zdravstvene ustanove, tj. bolnice. Međutim, samo ustrojstvo bolnica tada u Europi nije bilo jednako. Dvojilo se između doma za nemoćnike, invalidskoga doma te staračkoga doma i ubožnice do bolnice za bolesnike, tj. da se sve to ima u jednoj zgradi. U Osijeku je prevladalo ovo posljednje pa je 1741. otvorena zdravstveno-socijalna ustanova, tj. građanska bolnica. Najstariji dokument datira iz 1749. i ukazuje na stalnu građansku bolnicu u kojoj su liječeni i gradski siromasi, što ukazuje da je ta osječka bolnica od početka djelovala i kao ubožnica. Nalazila se u kući upravitelja pošte Wolfganga Simona Aignera u Novom gradu u Gornjoj ulici br. 2 (današnja Ulica Martina Divalta 2, u kojoj je *Centar za pružanje usluga u zajednici „JA kao i TI“*), koju je kupila Ugarska dvorska komora za građansku bolnicu „s namjerom i mišlju da u njoj uz osiromašene građane također budu primljeni i po mogućnosti uzdržavani drugi bespomoćni i napušteni građani. Kao i da ova građanska bolnica posebnim marom i brigom ovdašnjeg poglavarstva i s pomoću građanstva i ostalih dobrotvora bude toliko uzdignuta da se ovdje može stalno uzdržavati pet, šest, pa i 7 do 8 siromaha.“ Gradsko poglavarstvo i vijeće Općine Tvrđe namjestilo je 5 osoba uz plaću od 100 forinti. Vrhovnu upravu nad bolnicom imalo je Gradsko poglavarstvo, a gradskoj općini se svake godine polagao obračun.² Budući da su odredbom carice Marije Terezije iz 1766. godine svako kraljevstvo, županija, distrikt i grad morali imati zaposlenog školovanog liječnika,³ osječka je bolnica 1782. imala jednog bolničara i jednog kirurga.⁴

Djelovanje Građanske bolnice u Novom gradu završava 1874. izgradnjom nove bolničke zgrade u Donjem gradu i otvaranjem Sveopće i javne Huttler-Kohlhofer-Monspergerove zakladne bolnice, koja je predana na upravu i brigu Družbi sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo iz Zagreba.⁵

O Gradskoj ubožnici

Gradsko poglavarstvo u Osijeku je nakon izgradnje nove zakladne bolnice u Donjem gradu zgradu u Novom gradu na adresi Gornja ulica br. 2 (današnja Ulica Martina Divalta) prenamijenilo za Gradsku ubožnicu u koju je smjestilo „iznemogle starice i starce da ne stradaju kao beskućnici“. U toj

² Kamilo Firinger i Vladimir Utvić, *Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1739-1930.* (Osijek, 1970), 6, 10, 23, 24.

³ Maksić, „Pravoslavno svećenstvo“, 56.

⁴ Firinger i Utvić, *Povijest bolničkih ustanova*, 30, 31.

⁵ Zlata Živaković-Kerže, *Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868.–1918.)* (Osijek, 1996), 67.

zgradi je „vodio brigu za ubogare privatni neki poduzetnik, a kada je ovaj umro poslao je Grad 7. kolovoza 1890. ponudu Družbi sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo iz Zagreba s molbom da preuzme uzdržavanje ove Gradske ubožnice“. Konačno je postignut sporazum 1. rujna te godine i časne sestre te družbe dolaze iz Zagreba u Osijek i preuzimaju Gradsku ubožnicu. „Uređen je Ugovor po kojem sestre preuzimaju opskrbu i uzdržavanje ubogara i nemoćnika u Gradskoj ubožnici u Novom gradu na 6 godina.“ Udovica pokojnoga poduzetnika ubožnice „lijepo je sestre primila i sve im predala te im je bila na ruku u svakoj potrebi. Od nje su č. s. prekupile one stvari koje su po Ugovoru imale da padnu na teret sestara, dok je grad nabavio sve druge artikle potrebne za uzdržavanje ubožnice. Za svakog ubogara dobile su sestre 40 novčića dnevno, a od toga imale su da nabave hranu, odijelo, obuću, rasvjetu i sve druge stvari potrebne ubogarima.“⁶

Općina slobodnoga i kraljevskoga grada Osijeka bila je obvezna zgradu i pristajališta Gradske ubožnice „u pogledu kućanstva uzdržavati tako, da ista vazda je obvezna namirivati troškove čišćenja dimnjaka, troškove za popravak zdenaca, čišćenja zahodskih jama, zatim za uzdržavanje ograde oko vrta i dvorišta i napokon troškove bijeljenja zgrada Gradskog ubožništva“. Općina je bila dužna osigurati „potpunu opskrbu i uzdržavanje ubogara i nemoćnika hranom, odijelom, ogrjevom, njegom i podvorbom bili oni zdravi ili bolesni te Družbi č. s. plaćati po danu 80 filira po osobi“. Ti su se troškovi Družbi uplaćivali mjesečno iz gradske blagajne. Po Ugovoru su primani ubogari i nemoćnici „u ovogradski ubožki zavod samo uz dozvolu ovogradskog poglavarstva“.⁷

Prema adaptaciji, tj. proširenju zgrade

Budući da se iz godine u godinu broj ubogara povećavao „izašlo je na lice mjesta“ 23. svibnja 1894. povjerenstvo Grada Osijeka te utvrdilo da se mora provesti adaptacija postojeće zgrade u Novom gradu u Gornjoj ulici br. 2, i to po predloženom nacrtu i troškovniku od 15. srpnja 1893. godine tako da se „po inženjerijskom uredu predloži dogradnja čelijah za polulude ubogare na temelju predloženih skicah, koje su sastavljene za adaptiranje, po kojem bi se na južno dograditi imalo krilo prema zapadu u dužini vrta, tj. 22,8 m“.⁸ (Do te dogradnje zgrade za osobe „koje boluju na um neizlječivo“ došlo je tek 1902. godine, i to novcem iz Zaklade Mije Cseha, koja je te godine iznosila 92.700

⁶ HR-Državni arhiv u Osijeku (dalje DAOS)-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6233, Iz Kronike (rukopis).

⁷ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6233, prijepis Ugovora, br. 25.783/1904.

⁸ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Zapisnik sastavljen u Osijeku – Novi grad – ubožništvo, 23. 5. 1894.

forinti. Sama izgradnja „posebne zgrade za umobolne do zgrade Gradskog ubožišta iznosila je 20.000 kruna, dočim se ostala glavnicu imade upotrijebiti za opskrbu umno bolesnih u novom zavodu“.)⁹

U razdoblju od 1890. do 1896. u Gradsku ubožnicu je primljeno 80 ubogara, od kojih je 30 preminulo, a 12 istupilo iz ubožnice. Godine 1896. proizveden je, ponovo na 6 godina, postojeći ugovor između Gradskoga poglavarstva i Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo iz Zagreba.¹⁰

Osječanin Mijo Cseh je 12. ožujka 1899. sastavio zakladnicu na temelju svoje oporuke kojom je sav svoj imetak založio za opskrbninu ubogara i ne-moćnih te je na taj način Gradskoj ubožnici priključen Opskrbni zavod Mije Cseha.¹¹

Budući da je utvrđeno u ljeto 1899. da su „sve prostorije Gradskoga ubožišta dupkom pune i većim dijelom i onako malene sobice za četiri osobe, uslijed čega bi primanje novih ubožnika radi pomanjkanja prostora upravo nemoguće bilo. – Već ovako sadanje stanje, da četiri osobe u jednoj sobici stanuju je iz zdravstvenih obzira nedopustivo i pomnožavanje soba od prijekne je potrebe. U tim tako napućenim, malenim prostorijama ubožnice ne samo da obitavaju, već im se u iste jelo donša, te se uslijed toga prostorije tim više pune isparinama i prljaju donošenjem i iznošenjem jela, te se ukazuje potreba, kao što je to u sličnim zavodima drugih gradova učinjeno, da se blagovanje obavi u zajedničkoj blagovaonici. Soba u kojoj obitavaju milosrdne sestre je također premalena, jer njih pet u jednom prostoru spavaju. Nadalje, zgrada za umobolne ne odgovara svojoj svrsi, jer je odveć blizu ostalih prostorija gdje su zdravi muški smješteni, te se često događaju da umobolnici po cijele noći viku prave, da nitko u blizini spavati ne može.“ Otežavajuće je bilo i to „što nema posebnih prostorija gdje bi se ubožnici za slučaj bolesti smjestiti mogli, gdje bi potrebnoga mira imati mogli. Mrtvačnica je odveć malena i svojoj svrsi ne odgovara. Imovinsko stanje uboške zaklade je sada veoma povoljno s obzirom na ostavine Cseha, Bahusa i Kollera.“ Budući da, prema zapisniku Gradskog poglavarstva od 22. kolovoza 1899. godine, „će se stanje iz navedenih ostavina još i poboljšati, te će lakho biti moguće zgradu ubožišnu proširiti i omogućiti da se u isto vrijeme još mnogi siromasi, kojih u gradu Osijeku dosta imade i koji očekuju da u ubožište primljeni budu, a grad će ih obvezan biti preuzeti. Uslijed toga povjerenstvo stavlja slavnom Gradskom zastupstvu na uvažavanje sljedeći prijedlog: Ubožišna zgrada ima se proširiti prema slje-

⁹ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Izvadak iz zapisnika Gradskog zastupstva 27. 11. 1900; Zapisnik od 16. 3. 1901.

¹⁰ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6233, Predmetni spis, 12. 11. 1917.

¹¹ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Spis Gradskog poglavarstva br. 18.307–1900, 10. 8. 1900.

dećem građevnom programu: Ima se izgraditi još 10 soba sa dva kreveta u svakoj sobi, tj. da se još bar 20 osoba primiti mogu kako bi u svemu 60 osoba u ubožištu moglo smješteno biti. Nadalje tri sobe za bolesnike sa tri kreveta i sobom za inšpekciju. Dvije sobe za kupanje te jedna komora za smještanje odijela ubogih i sobu za milosrdne sestre. Jednu zajedničku blagovaonicu za 60 osoba koja ne bi smjela biti predaleko, koja bi u posebnoj odijeljenoj zgradi smještena imala biti sa sobom za čuvara i mrtvačnicom. Povjerenstvo predlaže da se u tu svrhu upotrijebi gradsko zemljište ležeće zapadno od sadanje zgrade ubožišta sve do zgrade, a postojeći zimski vrt, koji se sada na tom zemljištu nalazi da se odatle ukloniti imade. Nadalje, postojeća ćelijica za umobolne imade se adaptirati za blagovaonu, jer bi taj prostor pošto bliže kuhinje leži za to najpodesniji bio i jer se ćelijice prema prijedlogu i onako u zasebnoj zgradi smjestiti imadu. Prema tomu bi gradski nadinženjer Čutuković imao izraditi detaljni operat i proračun troškovnika da se sa gradnjama, po mogućnosti, još ove jeseni otpočne.¹²

Stoga je „proširenje zgrade Gradskog ubožnog i opskrbnog zavoda prešno“, pa je odbor sastavljen od predstavnika Gradskoga poglavarstva i Gradskog građevnog odbora utvrdio 26. srpnja 1900. godine „da se za to proširenje upotrebi 20.000 kruna iz Zaklade Mije Cseha“ te pozove gradskoga nadinženjera Konstantina Čutukovića „da uz sudjelovanje Gradskoga Uboškoga odbora sastavi građevni program za one radnje dogradnje i adaptacije, da se u Gradskoj ubožnici nalazeći se nemoćnici i ubogari svrsi shodnije smjeste i da se sa još bar 10 mjesta preko sadašnjeg broja ubogara potrebne prostorije dozidaju, imajući naravski pred očima da je za gradnju, namještaj itd. raspoloživo samo 20.000 kruna. Iza toga neka se izradi proračun troškova i nacrt sa dokaznicom mjera tako odmah iza odobrenja po Gradskom zastupstvu i Visokoj zemaljskoj vladi u Zagrebu raspiše jeftimba za izvođenje posla i gradnja još ove godine pod krov spremi.“¹³ Građevni program za proširenje ubožnice je Gradskom poglavarstvu priložen 7. kolovoza te godine u obliku zapisnika pod br. 20.348. u nadi da će „spomenuti građevni program prihvatiti te odnose nacрте odobriti“. Na temelju toga zapisnika sastavljen je detaljni proračun troškovnika i priložen nacrt. Trošak za izgradnju zapadnoga krila je iznosio 71.000 kruna. U drugom prijedlogu „ako bi se spomenuti građevni odbor zabacio, te za gradnju prihvatilo povećanje ubožnice u obliku izgradnje samo ćelija što bi stajalo po prilici 10.000 kruna, zatim dogradnja 3 sobe za bolesnike 3.500 kruna i nadalje razne popravne i adaptacionalne poslove 1.500 kruna, tj. sve ukupno 19.000 kruna. Dočim se 1.000 kruna za namještaj rezervirati

¹² HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Zapisnik Gradskoga poglavarstva br. 20.348–1899, 22. 8. 1899.

¹³ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Spis upućen gradskom nadinženjeru Konstantinu Čutukoviću br. 14.508, 26. 7. 1900.

moraju.“¹⁴ Čutuković je sve razmotrio te zatražio 25. kolovoza 1900. novu raspravu glede izgradnje toga krila zgrade, umoljavajući da dođu na lice mjesta članovi „gradskog i uboškog odbora uz sudjelovanje i gradskog fizika i gospodina gradonačelnika te da se razvije rasprava s naumom da za gradnju ima raspoloživo samo 20.000 kruna“. Zatraženo je da na temelju toga treba izraditi „aprosimativni troškovnik“ te ga u obliku zapisnika proslijediti na raspravu u Gradsko zastupstvo.¹⁵ Do rasprave je došlo 27. studenoga te godine, kada je na temelju „otpisa Visoke zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove od 30. listopada 1900. pod br. 25.107 otpisom presvijetloga gospodina velikoga župana od 28. listopada 1900. br. 1.851 predstavke ovoga poglavarstva od 17. rujna 1900. br. 20.608 u svrhu odobrenja zaključka ovoga zastupstva od 12. rujna 1900. da se iz sredstava zaklade Mije Cseha sagradi u ovogradskom ubožištu posebna zgrada u kojoj će iz prihoda te zaklade njegovati siromašni pripadnici ovoga grada, koji boluju na um neizlječivo, ali koji su pri tom blage naravi“ te kada su podneseni nacrti i troškovnici.¹⁶ Čutuković je 19. veljače 1901. potvrdio zapremanje nacrta i troškownika za gradnju zgrade za umobolne u Gradskom ubožištu iz Zaklade Mije Cseha, koji su prihvaćeni od strane Gradskoga poglavarstva 8. ožujka te godine.¹⁷ Tjedan dana potom, tj. 16. ožujka, na licu mjesta u Gornjoj ulici br. 2 u Novom gradu okupili su se „članovi odbora ad hoc izabrani“ na čelu s gradonačelnikom Konstantinom Graffom, i to: gradski fizik Ferdo Knopp, gradski nadinženjer Čutuković, gradski zastupnici Žiga Vokaun, Oskar Weismayer, Adam pl. Reisner, Josip Firinger i članovi uprave Gradskoga ubožišta, „u svrhu ispitivanja programa“ za proširenje ubožnice u Novom gradu, odnosno izgradnje Zavoda za umobolne iz Csehove zaklade. Povjerenstva su utvrdila da se iz novca zaklade Mije Cseha, koja je tada iznosila 92.800 kruna, može izdvojiti planirani iznos od 20.000 kruna, „a ostala glavnica imade upotrijebiti za opskrbu umobolnih u novom zavodu“. Utvrđeno je da se zgrada toga zavoda može podići kraj postojeće: „pa se ta zgrada imade priključeno uz postojeću ubožnicu podići i omogućiti savez jedne zgrade s drugom“. U zgradu za umobolne „se imade smjestiti 10 ćelijica sa posebnim hodnikom za lakši nadzor i šetnju i zadržavanje umobolnih preko dana i dvije sobe za bolesnike i jedna kupaonica i jedan zahod“.¹⁸

¹⁴ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Dopis Gradskom poglavarstvu, 7. 8. 1900.

¹⁵ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Dopis Gradskom poglavarstvu, 27. 8. 1900.

¹⁶ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Izvadak iz sjednice Gradskog zastupstva, 27. 11. 1900.

¹⁷ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Dopis br. 3.796, 8. 3. 1901.

¹⁸ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Poziv, spis br. 5.626 – 1901, 12. 3. 1901; Zapisnik, 16. 3. 1901.

Na sjednici Gradskoga zastupstva od 25. lipnja 1901. odobrena je gradnja zgrade za mirne umobolne kod Gradskog ubožišta. Usvojeni su nacrti i proračun troškova od 20.200 kruna, koje je sastavio Konstantin Čutuković, „prema kojem bi trebalo sagraditi 7 ćelijica, 2 sobe za bolesne i kupaonu, te gradski kombinovani odbor predlaže da gradsko zastupstvo ovu osnovu i trošak od 20.200 kruna odobri te istu predloži Visokoj zemaljskoj vladi na odobrenje, kako bi zgrada još ove jeseni pod krov mogla doći“.¹⁹ Do 20. lipnja sljedeće godine izgradnja je bila završena.²⁰

Kućni red, temelj života i rada ubožišta

U Gradsku ubožnicu, prema *Kućnom redu* iz 1902. godine, a potvrđenom 1927. godine, primani su „siromašni, nemoćni pripadnici grada Osijeka na temelju zaključka zastupstva grada Osijeka. O tom zaključku obavješćuje se uprava zavoda. Bez dozvole ne smije uprava nikoga primiti. U ubožnicu primljeni ubogar ponese sa sobom svoju odjeću te ju rabiti može dok je rabiva. U koju se sobu nov ubogar smjestiti imade opredjeljuje uprava saslušav u tom pogledu mnijenje poglavarstvenog uboškog izvjestitelja koji ujedno vrši nadzor nad ubožnicom. Svakom ubogaru predaje se krevet, slamnjača, jedan slamom i jedan perjem ispunjeni jastuk i 2 ponjave, jedno ljetno pokrivalo, a za zimu jedno čebe. Ove stvari mora ubogar u redu držati, čuvati i ne oštećivati. Svaki ubogar se mora podvrći naredbama uprave zavoda i ne smije red narušavati, niti se nepristojno ponašati. Pritužbe ubogara međusobno sasluša uprava, obavijesti o tome gradskoga uboškoga izvjestitelja, koji će pritužbe ispitati po uvidavnosti, učinjene u tom pogledu odredbe uprave odobriti, preinačiti ili dopuniti (...) Doručak je ljeti u 7.00 sati, a zimi u 8.00 sati. Do toga doba mora svaki ubogar, izuzev ako je sasma nemoćan ili bolestan, svoj krevet prozračiti, očistiti, namjestiti, svoju opravu očistiti te da se umije i obuče. Svaki ubogar ima prema svojoj sposobnosti i prema svojim tjelesnim snagama raditi one manje poslove koje mu uprava naznači i koji se protežu na podvorbu i opskrbu. Ručak je u 11.00 sati. Poslije ručka se mogu ubogari šetati u hodniku ili po dvorištu zavoda, dapače se to i preporučuje, a za to vrijeme imadu se sobe prozračiti i pomesti. Večera je ljeti i zimi u 18.00 sati. Zimi moraju svi ubogari u 20.00 sati u postelji biti, a ljeti u 21.00 sat. U postelji nije slobodno pušiti, ob noć ne smije gorjeti svijeća u sobama, nu u hodniku mora da gori svjetiljka cijelu noć (...) Ubožničari dobivaju svake nedjelje čistu košulju, čiste gaće, čist rubac i čiste obojke odnosno čarape, a svakih 14 dana imadu im se izmijeniti ponjave i navlake, a u slučaju potrebe, tj. na naredbu

¹⁹ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Izvadak iz zapisnika sjednice Gradskoga poglavarstva br. 20.456, 5. 9. 1901.

²⁰ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Prijedlog, 28. 6. 1902; „Gradske vijesti“, Narodna obrana (Osijek), 30. 6. 1902., 4.

gradskog uboškog izvjestitelja biva to i češće. Otići iz ubožnice u svrhu posjećivanja prijatelja, znanaca, rodbine ne smije ubožničar, osim ako se je prije prijavio upravi, i ako je ona to dopustila. Redovito je dozvoljen izlaz dva puta na tjedan, naime četvrtkom i nedjeljom i svakim blagdanom. Ubogar dobivši dozvolu za izlaz mora se do ručka vratiti, a samo nedjeljom i blagdanom može izostati do 18.00 sati. U tom slučaju može ubogar tražiti samo svoj kruh za taj dan. Bude li ubogar Gradske ubožnice prigodom dopuštena mu izlaza zatečen da prosjači i da moljakanjem napastuje stanovnike zabranit će mu se izlaz na duže vrijeme, a u opetovanom slučaju i na uvijek. Ubogar, koji ne bi kućni red obdržavao, nego protiv tomu radio, neposlušno i nepristojno se ponašao, druge uznemirivao, psovao ili druge tukao, predat će se prema stupnju počinjena prestupa ili prekršaja Gradskom poglavarstvu kao redovnoj oblasti, da protiv krivcu postupa.²¹

Troškove liječenja, tj. liječničku pomoć i lijekove, te troškove pogreba za ubogare i nemoćnike snosila je Općina slobodnoga i kraljevskoga grada Osijeka, a za ostalu njegu bila je nadležna Družba sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo. „Za slučaj bolesti odlučit će gradski fizik ili njegov zamjenik da li se dotični ubogar imede liječiti u ubožnici ili izvan toga zavoda.“ Časne sestre su bile dužne uz naplatu od 9 dinara po osobi dnevno voditi brigu „oko održanja reda i čistoće u zgradi Gradske ubožnice i Opskrbnoga zavoda Mije Čeha te gradske ubogare i nemoćnike opskrbljivati i uzdržavati hranom, njegom i podvorbom, a djelomično odjećom i obućom“. Svakom ubogaru i nemoćniku bila je dužna Družba „predati pristojnu ložnicu, koja se imade sastojati iz postelje, slamnjače, jednoga slamom, a drugoga perjem napunjenog jastuka, dviju plahta, jednoga ljetnoga i jednoga zimskoga gunja. Slama u jastuku i slamnjači mora se svake četvrt godine barem jednom izmijeniti. Gradsko načelstvo će odrediti koliko postelja u svakoj sobi smije biti smješteno. Ubogarima i nemoćnicima pripada u hrani dnevno sljedeće: Ujutro 0.3 l bijele kave; U podne tri puta nedjeljno 0.3 l ukuhane govede juhe, 16 dkg dobro kuhane govedine sa varivom, a u ostale dane 0.3 l juhe te variva i tjestenine; Navečer 0.3 l zapržene ili govede juhe ili vruća prekuhana mlijeka. Povrh toga dobivaju dnevno po osobi 40 dkg dobro pečenoga domaćega kruha. Na Božić, Uskrs, Duhove, Blagovijest, Malu Gospu, Sve Svete, sv. Ivana Nepomuka, na dan rođenja njegova veličanstva kralja Aleksandra I. Karađorđevića u podne i 16 dkg pečenoga mesa ili kolača te 2 del dobrog i pitkog vina.“ Za vrijeme trajanja šestogodišnjega ugovora, Družba je bila dužna o svom trošku „u dobrom stanju“ održavati posteljinu, rublje, odjeću i obuću, te krevete i ostali kućni namještaj. „Gradsko načelstvo u Osijeku je vlasno u svako doba po svojim izaslanicima pregledati i nadzirati Gradsku ubožnicu i Opskrbni zavod

²¹ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Kućni red, 17. 2. 1902; Rukopis iz 1927. godine.

Mije Čeha u administrativnom i zdravstvenom pogledu, a Družba sestara milosrdnica dužna je u svakom pravcu štovati načelstvene odredbe i provodati ih bez prigovora.“ Za obavljanje bogoslužja u kućnoj kapelici uprava Gradske ubožnice morala je uzeti svećenika, koji je ujedno bio i duhovnik gradskih ubogara i nemoćnika i zaposlenih sestara milosrdnica, koji će dnevno služiti misu u kućnoj kapelici, a nedjeljom i blagdanom i večernjicu. Svećenika je honorirala gradska općina prema pogodbi sklopljenoj između njega i uprave Gradske ubožnice, „ali ni u kojem slučaju više od 1.000 dinara mjesečno“. Gradsko načelstvo dopustilo je da u ubožnici imaju „stan i hranu dvije časne sestre zabavilje Dječjeg zabavišta u Novom gradu. Troškove stana i opskrbe plaćaju iz honorara, koji kao zabavilje dobivaju od Općine slob. i kr. grada Osijeka.“ Sav inventar Gradske ubožnice i Opskrbnoga zavoda Mije Čeha bio je vlasništvo gradske općine, pa je Družba sestara milosrdnica bila dužna nakon raskida (izminuća) potpisanoga Ugovora predati ga Općini slobodnoga i kraljevskoga grada Osijeka bez ikakve naknade.²²

Budući da su se krajem siječnja 1931. „mnogi ubogari tužili da je juha, koju dobivaju za večeru slaba, rijetka i bez teka“, Gradsko poglavarstvo je uputilo 27. siječnja te godine gradskoga tajnika Matiju dr. Bešlića na lice mjesta. On je nakon provedenoga očevida naložio upravi Gradske ubožnice da postupi po 10. točki „Ugovora o opskrbi ubogara i nemoćnika prema kojoj imadu ubogari dobiti za večeru 0.3 l zapržene ili goveđe juhe ili vruća prokuhana mlijeka (...) Juhu za ubogare treba prirediti tako da bude dobra i tečna kako bi ubuduće otpali glede toga prigovori.“²³

Soba, tj. ćelija za umobolne bilo je osam. „Svaka ćelija je 3 m duga i 2 m široka i 3,50 m visoka, te imade 21 m³ zračnog prostora i svaka je providena sa dosta velikim prozorom.“ Nije bilo sobe za bolničara. Ubogari su prebivali „skorom čitav dan u tim sobama i da je takav smrad i zadah u tim sobama, da se u istima opstati ne može“. Stoga je vrlo brzo predloženo „da se imade dograditi sobe u kojima bi se ubogari po danu zadržavali, a u večer, kada na konak idu, da dođu ubogari u prozračnu i čistu sobu. No, ako se ne bi mogle dograditi ovakve prostorije“ predloženo je „da se barem hodnici provedu pećima pa će donekle i ovim putem ostati spavaće sobe zračne i čiste“. Takvih peći trebalo je 6 komada u čitavoj ubožnici. „Zahodi su vrlo niski te ne odgovaraju današnjim higijenskim propisima pa se imadu porušiti i propisne zahode saizdati, koji se imadu spojiti na kućnu kanalizaciju. U tu svrhu nužno je, dok nije uveden vodovod u gradu Osijeku, da se na tavanu Gradske ubožnice postave posebni rezervoari za ispiranje tih zahoda. Nadalje se ima-

²² HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6233, Ugovor, 5. 3. 1931.

²³ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Dopis, 28. 1. 1931.

du u tu svrhu postaviti potrebite sisaljke, koje će tu vodu u rezervoar tlačiti. Ove radnje iziskuju oveći trošak za koji se mora sastaviti detaljni proračun.“ Općina slobodnog i kraljevskoga grada Osijeka imala je obvezu da iz svojih novaca plaća čišćenje dimnjaka, podmiruje troškove za čišćenje i popravak bunara, uzdržava ogradu oko vrta i dvorišta te jedanput godišnje liči sve prostorije Gradske ubožnice i Opskrbnoga zavoda Mije Čeha. Morala je Gradskoj ubožnici godišnje osigurati besplatni dovoz i rezanje 50 hvata „dobrih gorivih drva za ogrijev i kuhanje“. Dakako da je ova posljednja stavka bila isključena „ako gradsko načelstvo iz svojih sredstava uvede u prostorije Gradske ubožnice i Opskrbnog zavoda Mije Čeha centralno loženje. U tom slučaju će davati Gradska općina potrebiti gorivi materijal za to loženje“. Nakon elektrifikacije grada, od 1926. Općina grada Osijeka se obvezala „da će neposredno električnoj centrali u Osijeku iz svojih sredstava podmirivati troškove električne rasvjete“. Nadalje će obavljati sve popravke električnih postrojenja, te će za slučaj „da pokraj spomenutih zgrada bude položena vodovodna cijev, bilo po gradskoj općini ili bilo koncesionaru, uvesti u te zgrade o svom trošku vodovod i potrošak vode podmirivati iz svojih sredstava“. Istodobno je Družba sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo iz Zagreba morala osigurati potreban broj sestara milosrdnica za potrebu i njegu ubogara i nemoćnika, a po potrebi i drugo pomoćno osoblje. Sestara je u Gradskoj ubožnici bilo devet. „Za svaku časnu sestru milosrdnicu određuje se u ime hranarine i naknade za odjeću i obuću itd. mjesečna svota od 750 dinara, koja se upravi isplaćuje na isti način kao i opskrbnina za ubogare i nemoćnike.“ Pomoćnog osoblja je bilo troje, za koje je Grad Upravi po osobi mjesečno plaćao 300 dinara. Plaćao je „za potpunu opskrbu i uzdržavanje ubogara i nemoćnika hranom, njegovom i podvorbom, a djelomično odjećom i obućom“ 9 dinara po osobi dnevno. Isplata je za tu namjenu tekla iz gradske blagajne izravno Upravi Gradske ubožnice svakoga mjeseca, na temelju propisano ispostavljenih namira obloženih iskazima u kojima su poimence naznačeni u minulom mjesecu opskrbljeni ubogari.²⁴

Dogradnja na kat postojeće zgrade

Zgrada Gradske ubožnice bila je niskog prizemlja, zidana iz opeke i crijepom pokrivena. Podovi su u svim sobama bili od daske, u hodnicima pod od opeke, a u kuhinji od ploča. Stropna konstrukcija drvena. Zgrada je imala kapelu (velika soba) s malim tornjem. Kanalizacija je provedena. Izgrađena površina zgrade iznosila je 1.437,30 m². Mrtvačnica se nalazila zapadno od stambenih zgrada. Zidana je opekom, pokrivena crijepom izgrađene površine 24,51 m². Južno od mrtvačnice u dvorištu sazidana je otvorena kuhinja i veliki

²⁴ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Izvidni zapisnik, Odredba, 22. 4. 1914; Izvidni zapisnik, 4. 5. 1914; Odluka Gradskog poglavarstva od 14. 11. 1929; Dopis, 28. 1. 1931.

svinjac sa dva velika obora. Kuhinja i svinjac su izgrađeni od opeke i pokrivene crijepom. Obori su iz dasaka i drvenih stupova, površine 138,83 m². Drvena šupa uz mrtvačnicu bila je u trošnom stanju, površine 15,75 m². U dvorištu su bila tri bunara, i to dva s običnom sisaljkom, a jedan s beton-kućicom. Stara drvena ograda se protezala u dužini od 152 metra, dva metra visine, a zidana ograda u dužini od 69 metara.²⁵

Budući da je zavod „lijepo napredovao, broj se ubogara povećavao pa je trebalo i više sestara za rad, zato je Grad nastojao nadograditi postojeću zgradu na kat dijelom iz zaklade Mije Cseha“.²⁶ Stoga je 24. listopada 1930. proveden povjerenstveni građevinski očevid koji su obavili na licu mjesta gradski zastupnici Jakob Rennich i inženjer Ljudevit Freundlich, gradski tajnik Matija dr. Bešlić, te u ime Gradskoga građevnoga ureda tehnički nadzornik Dragoljub dr. Mudrovčić i građevni pristav Antun Vuksan. Prisutnima je predložio voditelj rasprave Bešlić svrhu očevida, pa su nazočni to uzeli u obzir obišavši zgradu Gradske ubožnice i Opskrbnoga zavoda M. Cseha, uočili sve mogućnosti glede proširenja ubožnice i ustanovili sljedeće: „1. kada bi se zgrada proširila izgradnjom krila na istočnoj strani išlo bi na štetu dvorišta, koje ni sada nije veliko, što bi opet imalo za posljedicu pomanjkanje dovoljne količine zraka i svjetla za dvorišnu zgradu. Prema tome se ovakova izgradnja ne preporuča; 2. Produženje ulične fronte prema zapadu nije odgovarajuće, jer ta fronta nije dosta dugačka, pa stoga nije ni ovo za preporuku; 3) Izgradnja krila na zapadnoj strani također se ne preporuča, jer bi se morali ukloniti svinjci, koji su izgrađeni sa preko 20.000 dinara te premjestiti na drugo mjesto što bi opet iziskivalo nov trošak, a oboje bi imalo za posljedicu umanjene sadašnjeg vrta Gradske ubožnice; 5. Najpovoljniji je izbor nadogradnja jednoga kata na zgradi Gradske ubožnice. Na taj način dobivene prostorije udovoljile bi sadašnjim potrebama, a ovo rješenje preporuča povjerenstvo iz čisto ekonomskih razloga, jer bi prostorije bile što više koncentrirane.“ Gradski građevni ured je prihvatio dogradnju i predložio „aproximativni troškovnik za izgradnju, koji će se namiriti dijelom iz Zaklade liječnika Franje Gottschalka“,²⁷ odnosno, budući da je ta zaklada tada imala samo gotovinu od 50.000 dinara, razlika se

²⁵ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Građevinski ured, fascikl 16.2.1. - 16.2.8, uložni arak 35.

²⁶ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6233, Iz Kronike (rukopis); HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Izvadak iz Zapisnika Gradskog zastupstva od 31. 10. 1929; Odluka Gradskog poglavarstva od 14. 11. 1929.

²⁷ U Osijeku je 9. travnja 1929. preminuo liječnik Franjo Gottschalk, umirovljeni gradski fizik, koji je oporukom od 13. rujna 1928. ostavio svoju kuću u Osijeku u Ulici Stjepana Radića 8 u Zakladu Općini grada Osijeka *na vječna vremena s nalogom da se prihvodi te kuće imadu upotrebljavati isključivo za potrebe osječke gradske sirotinje, koja je smještena u Gradskoj ubožnici u Novom gradu*. HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6233, Iz Kronike (rukopis). Rođen je u Osijeku 1847. godine od oca Tadije

morala uvrstiti u gradski proračun, a do podmirenja refundirati iz te zaklade. Isto tako, pod točkom 6. „povjerenstvo ovom prilikom predlaže da bi bilo vrlo dobro i korisno da se u prostorije Gradske ubožnice uvede centralno grijanje, a potrebna svota novca, koja bi se kroz nekoliko godina uštedom na ogrjevnim drvimama amortizirala, da se uvrsti ili u gradski proračun ili osigura zajmom kod Gradske štedionice“. Zapisnik s toga očevida s prijedlozima sastavljen je 31. listopada te godine i poslan Gradskom građevnom uredu za izradu nacrtu i troškovniku za dogradnju postojeće zgrade. Predloženo je tada „da se sadašnja kapelica pretvori u stambene prostorije, a tri sobe, koje služe u svrhu č. s. Milošrdnicama, a nalaze se do ulice, da se preurede u kapelicu sa ulazom i od ulice za stanovnike Novoga grada. Da projektirane sobe u dogradnji neka iznose 5 x 4 m“. ²⁸ „Radijatori bi se postavljali u uglove pojedinih prostorija, jer je to jeftiniji način izvedbe i s razloga što se prilikom montaže ne bi mnogo uznemirivali stanari. Prednost je montaže radijatora pod prozorima jedino ta što se zrak na podu brže ugrije, ili kako Nijemac veli „es wird schneller fusswarm“. Svi radijatori provideni su slavinama za reguliranje topline. Dovodne cijevi od kotlovnice do pojedinih radijatora projektirane su izvan zida, tj. vidljivo, sa slabim izolacijama, dok se odvodne cijevi od radijatora do kotlova imaju dobro izolirati i položiti u kanalima kroz hodnik. Ovi su kanali 20 do 50 cm široki, a 10 do 70 cm duboki, već prema promjerima cijevi i pokriveni sa 25 mm jakim daskama, položene popreko u utorima, kako to skica pokazuje.“ ²⁹

O nadogradnji zgrade Gradsko zastupstvo je raspravljalo u studenome 1930. godine te je 17. studenoga za raspravu dobilo izvedbu nacrtu i troškovnik za nadogradnju prvoga kata Gradske ubožnice, kojoj je udovoljilo. Izvedba je planirana u dvije alternative. Na sjednici Gradskoga zastupstva od 8. prosinca te godine u osnovu gradskoga proračuna za 1931. uvršteno je 342.000 dinara za nadogradnju i 197.255 dinara za provedbu instalacija za centralno grijanje. ³⁰ O dogradnji prvoga kata raspravljalo se i na sjednici Gradskoga zastupstva 16. prosinca te godine i tada je utvrđeno da bi se tom izgradnjom na prvom katu dobilo 5 velikih i 4 male sobe te hodnik i zaseban ulaz na tavan. Od toga broja soba, tri bi velike i jedna mala soba bile za časne sestre, a ostale za ubogare. ³¹

Gottschalka i Anke. Vidi opširnije: *Zavičajnici grada Osijeka 1901. – 1946.*, prir. Stjepan Sršan i Vilim Matić (Osijek, 2003), 261.

²⁸ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Fascikl Gradska ubožnica, Zapisnik, 31. 10. 1930.

²⁹ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Građevinski ured, fascikl 16.2.1. - 16.2.8, Primjedbe osnovi i troškovniku.

³⁰ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Fascikl Gradska ubožnica, Uredovno izvješće Građevnoga ureda gradskog načelštva, 16. 12. 1930.

³¹ HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6235, Troškovnik izgradnje, Građevni ured gradskog načelništva, 16. 12. 1930.

Iako su odobreni novci iz gradskog proračuna za 1931. godinu, zgrada Gradske ubožnice nadograđena je tek 1936. godine. (Pretpostavljamo da je velika gospodarska kriza koja je obilježila početke 30-ih godina 20. stoljeća utjecala na to da je tek 6 godina nakon usvojenja nacrtu i troškovnika za dogradnju to i ostvareno.)

Tijekom 1930. u Gradsku ubožnicu je primljen 21 ubogar. Te je godine preminulo 14 ubogara, a do kraja te godine ih je bilo na brizi 75. Sljedeće godine je primljeno 15 ubogara; 12 je preminulo, a na kraju godine ih je 79. Godine 1932. primljeno ih je 16, preminulo je 8 ubogara, a ukupno ih je do kraja godine 80. Sljedeće godine je primljeno 6 ubogara, preminulo ih je 9, a do kraja godine ih je na brizi bilo 83. Godine 1934. primljeno je 11 ubogara, preminulo 8, a do kraja godine je zbrinuto 84. Sljedeće godine je primljeno 20 novih ubogara, umrlo je 19 (te je godine harala strašna gripa) i na kraju godine ih je 84. Godine 1936. primljeno je 13 novih ubogara, preminulo ih je 12, pa ih je ukupno u zgradi bilo 85. Sljedeće godine je primljeno 11 ubogara, dvojica su otpuštena, preminulo ih je 7, a na kraju godine ih je zbrinuto 85.³²

Zaključak

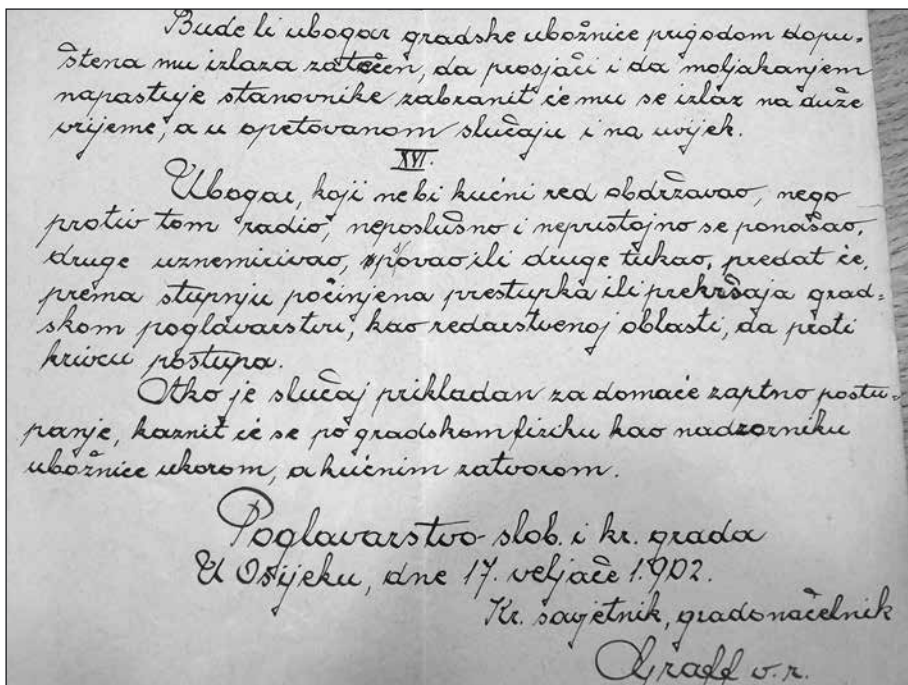
Družbi sestara milosrdnica sv. Vinka de Paulo zabranjen je 1952. godine rad i briga u Gradskoj ubožnici. Narodni odbor garda Osijeka je 20. svibnja 1954. prijeratnu Gradsku ubožnicu u Ulici Martina Divalta 2 registrirao kao Dom starih i nemoćnih. Od 20. veljače 1964. je Samostalna ustanova „Dom starijih i nemoćnih“. Organ nadležan za poslove i zadatke ustanove bila je Skupština općine Osijek – Centar za socijalni rad. Ustanovom su upravljali Upravni odbor ustanove i Savjet ustanove. Djelokrug i zadaci bili su: „Da prima osobe socijalno ugrožene bez bližih srodnika, koji su na osnovu postojećih propisa dužni i u mogućnosti da ih uzdržavaju, a koje osobe uputi Centar za socijalni rad Skupštine općine Osijek, kao i ostale bliže općine kotara Osijek, ukoliko u Domu ima raspoloživih mjesta. Za ove osobe troškove uzdržavanja snosi matični organ. – Da prima na uzdržavanje korisnike ličnih i porodičnih mirovina i invalidnina.“³³

³² HR-DAOS-10, fond Gradsko poglavarstvo Osijek, Predmetni spisi, kutija 6233, Iz Kronike (rukopis).

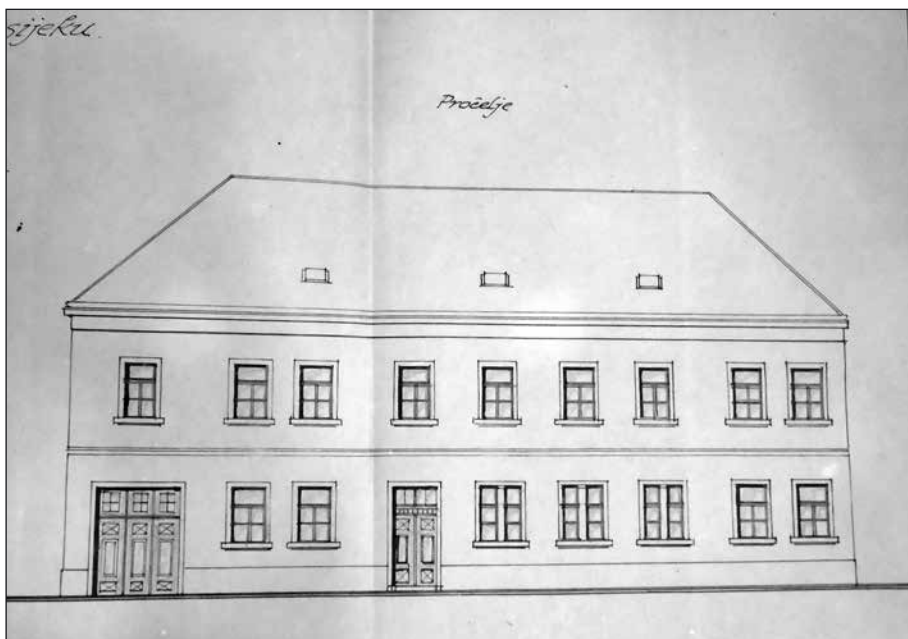
³³ HR-DAOS, Registar ustanova za područje općine Osijek 1966. - 1973., IV/17.

Slika 3: Kućni red (detalj)

Slika 4: Nacrtna dogradnja

Summary

FROM CITY HOSPITAL TO CITY ALMSHOUSE (A Contribution to the Research into Hospitals and Welfare Establishments in Osijek)

The realisation that health care is one of the most significant aspects within the concerns of governance was awakened in the mid-18th century. A health and welfare institution, that is to say the Civic Hospital, was established in Osijek in 1741; one of its functions was to provide health care to the poor of the town which implies that it operated as an almshouse right from the start. The work of the Civic Hospital in the New Town stopped in 1874 with the construction of the new hospital building in the Lower Town and the opening of the General and Public Huttler Kohlhoffer Monsperger Foundation Hospital. From then on, the Civic Hospital facility was converted into the City Almshouse where old women and men were accommodated so that they should not perish from becoming homeless. From September 1, 1890 up until 1952 the care for the poor and those in need of care was provided by the Association of Sisters of Mercy of St. Vincent de Paul from Zagreb. Since year after year the numbers of the indigent increased, in 1902, built to the western courtyard side was the building in which was located the Mijo Cseh Institution for the Care of the Mentally Ill located in the Civic Almshouse. The City Almshouse was a ground floor building and in the first decades of the 20th century it did not meet the spatial requirements, hence in 1936 a first floor was built on and a large number of the poor and infirm were cared for. As in 1952 the work and care of the Association of Sisters of Mercy of St. Vincent de Paul in the City Almshouse was prohibited, the Peoples Committee of the town of Osijek registered the pre-war City Almshouse on May 20, 1954 in Martin Divald Street 2 as the Nursing Home for the Elderly and Infirm.

Keywords: Osijek, City Hospital, City Almshouse, Association of Sisters of Mercy of St. Vincent de Paul of Zagreb, second half of the 18th to mid-20th century

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autorâ:

Dr. sc. Zlata **Živaković-Kerže**, znanstvena savjetnica u mirovini
Osijek
e-mail: zkerze@yahoo.com

Hrvoje **Pavić**, mag. educ. hist.
Erdutski vinogradi d.o.o., Trg Branka Hercega 1, 31206 Erdut
e-mail: hrvoje.pavic@erdutski-vinogradi.hr